

Stages of transition to an inclusive model in reforms to develop inclusive education in Uzbekistan

Aslonov Madamin Mansurovich

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor

Abstract

This article scientifically and theoretically substantiates the fact that the formation and development of Inclusive Education is a continuous pedagogical process that develops on the basis of the ideas of humanity, equality and social justice.

Keywords

inclusive education, segregated, integrated, concept, social empathy, social adaptation.

**O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish islohotlarida inklyuziv modelga
o'tish bosqichlari**

Aslonov Madamin Mansurovich

Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Inklyuziv ta'limning shakllanishi va rivojlanishi-bu insonparvarlik, tenglik va ijtimoiy adolat g'oyalari asosida taraqqiy etgan uzluksiz pedagogik jarayon ekanligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan.

Tayanch so'zlar: inklyuziv ta'lim, segregatsiyalashgan, integratsiyalashgan, konsepsiyasi, ijtimoiy empatiya, ijtimoiy moslashuv.

Этапы перехода к инклюзивной модели в реформах по развитию инклюзивного образования в Узбекистане

Аннотация: В данной статье научно и теоретически обосновывается тот факт, что формирование и развитие инклюзивного образования представляет собой непрерывный педагогический процесс, развивающийся на основе идей гуманизма, равенства и социальной справедливости.

Ключевые слова: инклюзивное образование, сегрегированное, интегрированное,

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

концепция, социальная эмпатия, социальная адаптация.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda inklyuziv ta‘limni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi. 2020-yilda qabul qilingan “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunda hamda “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risidagi” qonunlarda barcha fuqarolarning ta‘lim olish huquqi kafolatlangan.

Shuningdek, “Inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasi (2021–2030-yillar)”da umumta‘lim muassasalarida inklyuziv pedagogik muhitni yaratish, o‘qituvchilarni qayta tayyorlash, metodik resurslarni kengaytirish va psixologik xizmatni kuchaytirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan.

Mazkur islohotlar inklyuziv ta‘limni nafaqat ijtimoiy, balki pedagogik innovatsiya sifatida ham e‘tirof etish imkonini bermoqda.

Inklyuziv ta‘limning shakllanishi va rivojlanishi-bu insonparvarlik, tenglik va ijtimoiy adolat g‘oyalari asosida taraqqiy etgan uzluksiz pedagogik jarayondir.

Tadqiqot metodologiyasi. U tarixan maxsus (segregatsiyalashgan) ta‘lim tizimidan umumiy (integratsiyalashgan), so‘ng esa to‘liq inklyuziv modelga o‘tish bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu bosqichlar jamiyatda nogironligi yoki alohida ta‘lim ehtiyojiga ega bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy maqomini tan olish, ularni ta‘lim tizimiga integratsiya qilish va har bir bola uchun mos ta‘lim imkoniyatlarini yaratish yo‘lida amalga oshirilgan bosqichma-bosqich islohotlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

1. Boshlang‘ich bosqich: Segregatsiyalashgan (ajratilgan) ta‘lim tizimi.

Inklyuziv ta‘lim g‘oyasi paydo bo‘lishidan avval dunyo mamlakatlarida nogironligi bo‘lgan bolalar uchun maxsus, alohida maktablar tashkil etilgan edi. Bu bosqich XIX asr oxiri-XX asr boshlariga to‘g‘ri keladi.

- Alohida ta‘lim ehtiyojiga ega bo‘lgan bolalar “alohida” deb qaralib, ularning ta‘limi jamiyatdan ajratilgan muassasalarda olib borilgan.
- Bunday tizim “himoya” vazifasini bajargan bo‘lsa-da, u bolalarni ijtimoiy

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

izolyatsiyada saqlab qolgan.

- Pedagogik modelda asosiy maqsad-defektni tuzatish, emas, balki shaxsni ijtimoiylashtirish bo‘lmagan. Bu davrda ta’limning asosiy shiori “maxsus bola – maxsus maktab” tamoyiliga asoslangan edi.

2. Integratsiyalashgan ta’lim bosqichi (1950–1980-yillar).

Ikkinchi bosqichda nogironligi bo‘lgan bolalarni jamiyat hayotiga yaqinlashtirish g‘oyasi shakllandi. Ta’lim jarayonida ularni umumta’lim maktablariga qisman integratsiya qilish amaliyoti paydo bo‘ldi.

- Ayrim bolalar maxsus sinflar yoki maxsus o‘quv dasturlari orqali umumta’lim tizimiga jalb etildi.
- Ular o‘qituvchi va psixolog nazorati ostida individual dasturlar asosida o‘qitila boshlandi.
- Pedagogik yondashuv “ijtimoiy moslashuv” konsepsiyasiga asoslandi. Bu davrda o‘qituvchining roli o‘zgara boshladi: u endi faqat bilim beruvchi emas, balki moslashtiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi shaxs sifatida qaralgan. Integratsion modelning afzalligi shundaki, u nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarni jamiyatga yaqinlashtirdi. Biroq bu tizim hali ham “asosiy” va “maxsus” o‘quvchilar o‘rtasida farqni to‘liq yo‘qota olmagan.

3. Inklyuziv ta’lim konsepsiyasining shakllanish bosqichi (1980–2000-yillar)

XX asrning oxiriga kelib, inson huquqlari, ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillari asosida inklyuziv ta’lim falsafasi shakllandi. Bu bosqichda ta’lim siyosati “barcha uchun ta’lim” tamoyiliga asoslandi. Muhim tarixiy voqealar:

- 1975 y.-AQShda “Individuals with Disabilities Education Act (IDEA)” qabul qilinib, nogiron bolalar uchun ta’limning huquqiy asoslari mustahkamlandi.
- 1990 y.-Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) va UNESCO tomonidan integratsion ta’lim global konsepsiya darajasiga ko‘tarildi.

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

- 1994 y.-Salamanka deklaratsiyasi (Ispaniya) qabul qilindi. Unda “ta’lim tizimi barcha bolalar uchun ochiq bo‘lishi kerak” degan prinsip rasman e’lon qilindi.
- 2000 y.-Dakar Forumi (Education for All)-butun dunyo bo‘yicha inklyuziv ta’limni rivojlantirishning strategik yo‘nalishlarini belgiladi. Bu bosqichda inklyuziv ta’lim shunchaki “maxsus bolalar uchun imkoniyat” emas, balki umumiy ta’lim tizimini isloh qilish g‘oyasi sifatida qaraldi.

4. Zamonaviy bosqich: Inklyuziv ta’limni tizimli rivojlantirish (2000-yillardan hozirgacha).

Bugungi kunda inklyuziv ta’lim-bu davlat siyosatining ajralmas qismi, global ta’lim paradigmasining markaziy yo‘nalishidir. Bu bosqichning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Normativ-huquqiy asoslarning mustahkamlanishi-Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi (2006 y.) ta’limda tenglikni konstitutsion darajada kafolatlaydi. UNESCO, UNICEF, OECD kabi tashkilotlar inklyuziv ta’limni barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG-4) bilan bog‘lab, global miqyosda targ‘ib etmoqda.

Raqamli va texnologik integratsiya-Zamonaviy inklyuziv ta’limda elektron platformalar, virtual laboratoriyalar, audiovizual vositalar, AR/VR texnologiyalar qo‘llanilmoqda.-Masalan, raqamli yordamchi vositalar (screen reader, voice assistant, tactile displays) alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan o‘quvchilarga ta’lim olishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Pedagogik modelning insonparvarlashuvi-O‘qituvchi endi “ta’lim beruvchi” emas, balki “shaxsiy rivojlanishni boshqaruvchi” hamkor sifatida qoraladi.

– Ta’lim jarayonida differensial, konstruktivistik va reflektiv yondashuvlar qo‘llaniladi. Ko‘p tomonlama hamkorlik tizimi – O‘qituvchi, psixolog, ota-ona, tibbiy mutaxassislar va jamiyat institutlari o‘rtasida faol muloqot yo‘lga qo‘yilgan.

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

– “Hamkorlikda o‘qitish” (co-teaching) va “mentoring” tizimlari keng joriy etilmoqda.

5. O‘zbekiston sharoitida inklyuziv ta’lim rivojlanish bosqichlari. O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim konsepsiyasi mustaqillikdan so‘ng bosqichmabosqich shakllanib bordi:

- 1997 y. — “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da barcha fuqarolarning teng ta’lim olish huquqi belgilandi.
- 2019 y. — Prezidentning “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi farmoni bilan inklyuziv ta’lim davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi.
- 2020–2023 yillar — “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi” ishlab chiqilib, maktabgacha, umumiy o‘rta va oliy ta’lim tizimlarida bosqichma-bosqich joriy etila boshlandi.
- Bugungi kunda — alohida ta’lim ehtiyoj bo‘lgan bolalar uchun moslashtirilgan o‘quv dasturlari, “inclusive class”, “resource center” va “support team”lar jarayonga tatbiq qilinmoqda. Natijada O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim endi ijtimoiy tashabbus emas, balki milliy pedagogik siyosatning strategik yo‘nalishiga aylangan.

Inklyuziv ta’lim rivojlanishining umumiy tendensiyalari

1. Global miqyosda inklyuziv ta’lim universal qadriyatga aylandi;
2. Ta’lim muassasalari moslashuvchan, ochiq va raqamli integratsiyalashgan tizimga o‘tmoqda;
3. O‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida inklyuziv kompetensiyalar ajralmas qismga aylangan;
4. Pedagogik diagnostika va individual rivojlanish xaritalari ta’limni individuallashtirishning asosiy vositasiga aylandi;
5. Inklyuziv madaniyat va ijtimoiy empatiya ta’limning yangi etik paradigmasi sifatida shakllanmoqda.

Inklyuziv ta’lim rivojlanishining bosqichlari-bu insonni “ta’lim ob’ekti”dan “ta’lim sub’ekti”ga aylantirish tarixidir. Agar dastlabki bosqichlarda maqsad faqat maxsus

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

ehtiyojli bolalarni himoya qilish bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda inklyuziv ta'limning vazifasi jamiyatning barcha a'zolarini birgalikda o'rganish va rivojlanish jarayoniga jalb etishdir. Demak, inklyuziv ta'limning rivojlanish bosqichlari insoniyatning ma'naviy va madaniy evolyutsiyasini aks ettiradi-ajratishdan birlashtirishga, yordamdan hamkorlikka, nazoratdan erkinlikka tomon bo'lgan tarixiy harakatdir.

Inklyuziv ta'lim tizimi o'z mohiyatiga ko'ra insonparvarlik, adolat, tenglik va hamkorlik g'oyalariga tayanadi. U nafaqat pedagogik yondashuv, balki ijtimoiyfalsafiy konsepsiya sifatida ham qaraladi. Inklyuziv ta'limning tamoyillari ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari-o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona va jamiyat uchun yagona qadriyatlar tizimini shakllantiradi. Bu tamoyillar har bir o'quvchi shaxsining imkoniyatlarini tan olish, uni rivojlantirish, himoya qilish va ijtimoiy hayotga faol jalb etish uchun zarur pedagogik asosni belgilaydi.

1.Insonparvarlik tamoyili. Insonparvarlik-inklyuziv ta'limning poydevoridir. U har bir insonning qadr-qimmatini, erkinligi va o'ziga xosligini tan olishni nazarda tutadi. O'qituvchi o'quvchini faqat bilim oluvchi subyekt emas, balki o'z his-tuyg'ulari, orzu-intilishlari va imkoniyatlariga ega shaxs sifatida ko'radi. Bu tamoyilga ko'ra, ta'limning asosiy vazifasi-"hammani bir xil qilish" emas, balki har bir o'quvchini o'z imkoniyatlari doirasida rivojlantirishdir.

2.Teng imkoniyatlar tamoyili. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga-jinsidan, millatidan, sog'lig'idan yoki ijtimoiy holatidan qat'i nazar-ta'lim olishda teng imkoniyatlarni yaratishni nazarda tutadi.

- Har bir bola ta'lim jarayonida to'siqlarsiz ishtirok etishi kerak;
- O'quv muhitida diskriminatsiya va ajratish holatlariga yo'l qo'yilmaydi;
- Ta'lim resurslari (darsliklar, texnologiyalar, vositalar) hamma uchun ochiq bo'lishi lozim.

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

Bu tamoyil BMT Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (2006) va Salamanka deklaratsiyasi (1994)da mustahkamlab qo'yilgan.

Mazmuni: ta'limdagi adolat-farqlilikni bartaraf etish emas, mos sharoit yaratish orqali teng natijaga erishishdir.

3. Individual yondashuv tamoyili. Inklyuziv ta'limning eng muhim jihati-har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlari va o'rganish uslublarini inobatga olishdir.

- Ta'lim mazmuni, metodlari va baholash mezonlari o'quvchining psixologik, intellektual va jismoniy xususiyatlariga moslashtiriladi;
- Individual ta'lim rejalari (ITR) asosida o'quvchi uchun shaxsiy rivojlanish trayektoriyasi belgilanadi;
- Differensial o'qitish va refleksiv monitoring asosiy vositalar sifatida qo'llaniladi. Bu tamoyil L.S.Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga asoslanadi: o'qituvchi o'quvchining hozirgi darajasini emas, uning imkoniyat doirasini rivojlantirishi kerak.

4. Moslashuvchanlik tamoyili. Moslashuvchanlik-ta'lim tizimining turli ehtiyojlarga moslashish qobiliyatidir. Inklyuziv muhitda bu tamoyil quyidagicha namoyon bo'ladi:

- o'quv dasturlari, metodlar va baholash tizimi shaxsning imkoniyatiga qarab o'zgartiriladi;
- ta'lim muhiti (sinf xonasi, texnik vositalar, kommunikatsiya shakllari) har bir o'quvchiga qulay bo'lishi uchun qayta loyihalanadi;

5. Hamkorlik va ijtimoiy sheriklik tamoyili. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan pedagog, psixolog, ota-ona, defektolog, jamiyat va mahalla institutlarining hamkorligiga bog'liq.

- O'qituvchi va psixolog o'quvchining rivojlanish xaritasini birgalikda ishlab chiqadi;
- Ota-onalar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi;

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

- Jamiyat a’zolari (nodavlat tashkilotlar, volontyorlar, media) ijtimoiy qo‘llabquvvatlashni ta’minlaydi. Bu tamoyil “ta’lim – jamoaviy mas’uliyat” degan g‘oyani ifodalaydi.

6. Empatiya va ijobiy psixologik muhit tamoyili. Inklyuziv muhitda o‘qituvchi o‘quvchilarga nafaqat bilim, balki emosional qo‘llab-quvvatlash beradi. Empatiya tamoyili-boshqani tushunish, his etish va qabul qilish qobiliyatiga asoslanadi.

- O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot ishonch, iliqlik va o‘zaro hurmat asosida quriladi;

- Sinfda “tanqid emas, yordam” muhitini yaratish muhimdir;

- Har bir o‘quvchining muvaffaqiyati qadrlanadi, kichik natijalar ham e’tirof etiladi. Bu tamoyil G.O. Ball, D.Kolb va K.Rodjersning “refleksiv-emotsional ta’lim” nazariyasiga tayanadi.

7. Rivojlantiruvchi ta’lim tamoyili. Inklyuziv ta’limning maqsadi-o‘quvchiga tayyor bilimni berish emas, balki uni mustaqil o‘rganish, fikrlash va o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirishdir.

- Ta’lim jarayonida faol, interfaol va tajriba asosidagi metodlar qo‘llaniladi;

- O‘quvchining kognitiv, emotsional va ijtimoiy kompetensiyalari birgalikda rivojlanadi;
- Baholash jarayoni raqobat emas, shaxsiy o‘sish mezoniga asoslanadi.

Mazmuni: inklyuziv ta’lim-bu “o‘rgatish” emas, “rivojlantirish” jarayonidir.

8. Tolerantlik va ijtimoiy integratsiya tamoyili. Inklyuziv ta’lim jamiyatda ijtimoiy birdamlik va bag‘rikenglikni shakllantirishga xizmat qiladi. Tolerantlik tamoyili:

- farqlilikni tabiiy qadriyat sifatida qabul qilish;

- turli ehtiyojli bolalar bilan birgalikda o‘rganishni ijobiy tajriba sifatida ko‘rish;

- o‘quvchilarni insonlar o‘rtasidagi farqlarni hurmat qilishga o‘rgatish. Bu tamoyil orqali inklyuziv ta’lim shaxsiy darajadagi hamdardlikni ijtimoiy darajadagi solidarlikka aylantiradi.

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

9. Raqamli ochiqlik va innovatsionlik tamoyili. Zamonaviy inklyuziv ta’lim raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etilmaydi.

- Elektron resurslar, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar orqali ta’lim imkoniyatlari kengayadi;
- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchilar uchun sun’iy intellekt asosida moslashtirilgan dasturlar qo’llaniladi;
- Ta’lim muhitida “ochiqlik” – ma’lumot va resurslarning barcha uchun teng taqsimlanishini anglatadi. Bu tamoyil “Digital Inclusion” konsepsiyasiga asoslanadi — ya’ni raqamli texnologiyalar yordamida ijtimoiy tenglikni ta’minlash.

10. Uzlusizlik va barqarorlik tamoyili. Inklyuziv ta’lim bir martalik loyiha emas, balki uzlusiz rivojlanish jarayonidir.

- Ta’limning barcha bosqichlarida (maktabgacha, umumiy, oliy, kasbiy) inklyuzivlik prinsiplari davomiy bo’lishi kerak;
- O’qituvchilar malakasini oshirish, o’quv dasturlarini yangilash jarayoni muntazam amalga oshiriladi;

Xulosa. Davlat siyosatida inklyuziv ta’limni barqaror qo’llab-quvvatlash mexanizmlari ishlab chiqiladi. Inklyuziv ta’limning tamoyillari-bu insonni markazga qo’ygan, tenglik va hamkorlikka asoslangan yangi pedagogik madaniyatdir. U ta’limni nafaqat bilish, balki insoniylik, bag’rikenglik va empatiyani tarbiyalovchi tizimga aylantiradi. Demak, inklyuziv ta’lim tamoyillari quyidagi umumiy g’oyani ifodalaydi: “Hech kim chetda qolmasin, har bir inson o’z imkoniyatiga ko’ra o’rganish va rivojlanish huquqiga ega.” Inklyuziv ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo’lib, uning samaradorligi ilmiy asoslangan boshqaruv tizimiga bog’liq ekanligi asoslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston-inson qadrini ulug‘lash mamlakati.-Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2022. – 432 b.

“KELAJAK TEXNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-4, 2026

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adliya vazirligi nashri, 2020. – № ZRU–637.
3. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi (2020–2025 yillar). – Toshkent: Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, 2020. – 45 b.
4. Amonov U., Kenjayeva M. Pedagogik integratsiya va individual yondashuvning metodologik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 210 b.
5. Rasulov I., Jalilova G. Inklyuziv ta’lim psixologiyasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. – 185 b.
6. UNESCO. Policy Guidelines on Inclusion in Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2009. – 48 p.
7. Booth, T., Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE), 2016. – 128 p.
8. Florian, L., Black-Hawkins, K. Exploring Inclusive Pedagogy. // *British Educational Research Journal*. – 2011. – Vol. 37, № 5. – P. 813–828.
9. Slee, R. The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education. – London: Routledge, 2011. – 240 p.
10. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. -Toshkent: “Ma’naviyat”, 2018. -256 b.
11. D.H.Qudratova., Inklyuziv ta’lim muhitida individual yondashuv strategiyalari va pedagogik qo‘llab-quvvatlash modeli (*monografiya*). -Buxoro. 2025 y. -20 b.

